

О.Т. Маркова

РЕТРОСПЕКЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В «МАЛІЙ ПРОЗІ» ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Останнім часом руйнування єдиного цілого культурної пам'яті українців стало дуже помітним. Цей процес торкається сутності культурної ідентичності українців. У зв'язку з цим не тільки теоретичну, але й практичну важливість має проблема нового тлумачення творчості Григора Тютюнника, як основоположника особистісного письма про історію та пам'ять.

Культурно-сторичне та психоаналітичне пере прочитання автобіографічних творів Гр. Тютюнника віддзеркалюється прочитанням його біографії та особистих документів (листування, щоденників) і підказує, що колективну пам'ять і соціальну підсвідомість він поступово підніс до рівня, де репресоване або ідеологічно цензуроване минуле стає доступним пам'яті покоління. Таким чином, Тютюнників метод можна назвати мімезисом утрати [6; 59]. Завдяки цьому методові герої оповідань письменника стають дуже реалістичними, а цінності, які вони проголошують, стають суспільно значущими.

Письменник намагався змалювати психологічний портрет покоління у процесі формування й усталення визначальних особливостей героїв його творів. І першими штрихами того динамічного портрета було зацікавлене, схвильоване простеження формування душі свого ровесника, – від самого дитинства, – але того, коли маленька людина вже здатна і серцем відчувати, й розумом, хоч і своєрідно, та усвідомити те, що відбувається навколо, відрізнити добро від зла, і певним чином визначити свою життєву позицію [5 ; 38].

Примітною особливістю багатьох творів Григора Тютюнника є те, що в них діє наче один і той самий герой. Змінюючись за віком, він опиняється у найрізноманітніших обставинах, серед різних людей. Характер цього героя вимальовується поступово, формуючись у часі й просторі, у процесі взаємодії з оточенням. Так письменник дає читачеві об'ємне й одночасно динамічне уявлення про людей свого часу та обставини їхнього життя. Він придивляється до багатьох соціальних шарів і прошарків – тільки у цьому розумінні можна погодитися з думкою про Тютюнника як про письменника-соціолога, – та ще уважніше – до взаємин між ними. Але психолог у ньому, безперечно, переважав над соціологом. Найбільше ж письменника цікавив душевний стан людини на межі глобальних соціальних зсувів і зміщень. Людини часто маленької (не лише за віком) і беззахисної, здебільшого такої, яка намагається залишатися собою за будь-яких «землетрусів», а часом і змушена пристосовуватись або й навіть відмовлятися від своєї сутності [5; 81]. Людина, що відмовляється від своєї сутності, у Тютюнникових творах гине. Але гине не лише фізично, але й морально (це головне!).

Григор Тютюнник пильно вдивлявся в народні типи, захоплювався кожним паростом гідності. У пульсуванні їхніх думок, почуттів, прагнень уловлював такі ритми, які пов'язували їх, звичайних людей, із людством і вічністю. Саме такого підходу до зображення персонажів не вистачає сучасним українським письменникам. Адже розриваючи зв'язок, що поєднує людину з її минулим, письменник може зруйнувати те, що робить людину людиною.

Письменник з боєм усвідомлював внутрішню реформованість багатьох своїх персонажів, спричинену нелюдськими умовами життя, несвободою. Із народних традицій виводив він свої ідеали, які драматично не узгоджувалися з дійсністю. Через те ставлення до своїх персонажів виражав неоднозначно. Він зізнавався, що всіх їх любить. Але часто та любов була болючою. Навіть у образах героїв і героїнь, симпатичних авторові, подаються деталі, на перший погляд, дисгармонійні, але концептуально виправдані. Приміром, Катрі («Оддавали Катрю») тонко поставлено на карб порушення традиційної ритуальності, що призвело до спрощеного варіанта весілля, до жесту батька при від'їзді молодят, що, виходячи з патріархальних позицій, сприймається як одчайна компенсація за ганж доньки як нареченої (весілля справляють, коли Катря вагітна). У портреті матері («Три зозулі з поклоном») акцентовано «сині губи», що є рецидивом давньої, ще дитячої психічної травми автора. Не поминув він штрикнути думкою Тимоху й Палажечку («Печена картопля») – «Ач як басує стара!» А що вже говорити про образи Дзякунів («Син приїхав»), Степана, Дарки, Стехи («Кізонька») чи Якова Бруса, на прізвисько Ява («Грамотний»), де, за принципами постмодернізму, авторська іронія одверто виходить на передній план [4; 52].

Доля селянства цікавила й хвилювала його не просто як така, не лише самими фактами, етапами, сповненими трагізму. У її несправедливих колізіях він бачив причини та основи невідвортної деморалізації людей, виродження народних традицій – не лише у розумінні обрядів, а й у самому ставленні людей до цінностей життя, до землі, до праці на ній, та й загалом праці, одне до одного, зрештою. Такий кут зору письменник обирав цілком свідомо, бо це взагалі був його принцип: будь-який факт, навіть найдрібніший, має свої моральні основи й залишає наслідки, отже, й спостерігати його треба саме так – у трьох площинах.

П. Мовчан зауважує: «Він (письменник) ніби певний підсумок у нашому національному бутті: село перероджувалось, змінювався наш етнос, видозмінювалась відповідно до природи людської і природа навколишня» [2; 340].

Таким чином, героями «малої прози» Гр. Тютюнника стають ті люди, що не протистоять природі. Саме такі особистості, які зберігають, точніше, складають собою цю ланку й таким чином сприяють відновленню «зв'язку часів», – Данило Коряк («Деревій»), бабуся Марфа і старий Терешко (цикл «Крайнебо»), дядько Никін (однойменне оповідання), Леся («Холодна м'ята»), та інші – саме вони вабили завжди Григора Тютюнника, котрий ніколи, рід

жодним тиском – ні об'єктивних, ні суб'єктивних настанов – не втрачав чітких етичних орієнтирів [5; 190].

Творчість Григора Тютюнника можна схарактеризувати як аналітичну, дослідницьку й водночас надзвичайно емоційну, в ній потужне особистісне начало, незважаючи на те, що здебільшого відсутні авторські коментарі. Таких характеристик його проза набуває завдяки творчим принципам, що їх використовує письменник: «Оповідання – найближче до поезії, до почуття». «Питають часто, над якою темою працюю. Ніколи не працював над темою. Завжди працюю над почуттями, що живуть навколо мене і в мені» [5; 30].

Композиція оповідань Гр. Тютюнника наскрізно ретроспективна, адже, за спостереженням В. Дончика, «спогад – улюблений художній засіб Гр. Тютюнника». Доказом є зізнання самого письменника: «Страх люблю згадувати. Кожне оповідання лежить під серцем (хоч я його знаю) аж доти, доки не стане мені спогадом» [1; 20]. Такий особливий тип композиції в оповіданнях та новелах письменника давав йому змогу акцентувати увагу читача на стрижневих моментах минулого та сучасності.

Не випадково Гр. Тютюнник звертався у своїй творчості саме до малих жанрів прози – оповідань та новел. Й. Зборовська твердить, що «основним завданням шістдесятників було повернути принцип реальності в літературу і політику» [3; 300], але через свою «наївність» вони не змогли цього зробити: дослідниця називає Гр. Тютюнника «наївним реалістом», який не може стати творцем роману та залишається в межах жанрів новелістики й повісті або реформованого романного мислення.

Я ж вважаю Гр. Тютюнника знаковою постаттю в літературному процесі ХХ ст. На мою думку, він звертався до малих жанрів не через неспроможність створити роман, а через властиву йому творчу манеру – лаконізм оповіді, концентрація образів, знаковість деталей тощо. У його оповіданнях присутній «внутрішній» сюжет, який змушує читача відчувати все те, що переживають герої його оповідань.

Таким чином, «малу прозу» Гр. Тютюнника треба читати як пласт народної пам'яті, культурних традицій.

Відродження культурної пам'яті у творчості Гр. Тютюнника – яскрава сторінка в історії української літератури, яка потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Література:

1. Дончик В. Любов і біль / В. Дончик // Тютюнник Г. М. Облога : вибрані твори . – К.: Пульсари, 2004. – С. 5-23.
2. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника. – К.: Рад. письменник, 1988. – 492 с.
3. Зборовська Н. Код української літератури : Проект психоісторії новітньої української літератури : [монографія] / Н. Зборовська. – К.: Академвидав 2006. – 498 с.

4. Марко В. Талант на межі канонів // Дивослово. – 2006. – № 1 – с. 51-55.
5. Мороз Л.З. Гр. Тютюнник: Нарис життя і творчості. – К.: Дніпро. – 207 с.
6. Старовойт І. М. Котигорошко: про дитинство в автобіографічній прозі Григора Тютюнника // Наук, записки. Філологічні науки / Національний університет "Киево-Могилянська академія". – К., 2009. – С. 59-64.

Анотація

У статті розглядається «мала проза» Гр. Тютюнника, як підґрунтя особистісного письма про культурну пам'ять українського народу. Акцентується увага на психологічному та соціальному портретах героїв оповідань письменника та на творчих засадах (використання малих жанрів прози, ретроспективність композиції, сильне особистісне начало, розробка «внутрішнього» сюжету), якими користувався Гр. Тютюнник у змалюванні персонажів.

Ключові слова: культурна пам'ять, психологічний портрет покоління, ретроспективність, особистісне начало.

Аннотация

В статье рассматривается «малая проза» Григора Тютюнника, как основа личного письма о культурной памяти украинского народа. Акцентируется внимание на психологическом и социальном портретах героев произведений писателя и на творческих приемах (использование малых жанров прозы, ретроспективность композиции, сильное личностное начало, разработка «внутреннего» сюжета), которыми пользовался Гр. Тютюнник в описании персонажей.

Ключевые слова: культурная память, психологический портрет поколения, ретроспективность, личностное начало.

Summary

In the article the «small prose» by Gr. Tutunyk is considered as a substratum of personal emphatic writing style which is about the cultural remembrance of Ukrainian nation. The attention was payed to psychological and social portraits of stories' heroes and creative principles (using of small genres of prose, roll-back of the composition, strong personal beginning, development of « inside » plot) which was used by Gr. Tutunyk making the characters.

Key words: cultural remembrance, psychological portrait of generation, roll-back, personal beginning.